

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ
ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Γενικαὶ σκέψεις.

Ἐκ τῶν χαρακτήρων τῶν διακρινόντων τὴν κοινωνίαν τῶν πατέρων ἡμῶν κυριώτατοι εἶναι· ἡ εἰς τὴν πατροπαράδοτον θρησκείαν ἀφοσίωσις, ἥτις ἀπέβη ἐθνικὸν τι προσόν, οὐ μόνον διότι αὕτη ἔσωσε τὴν ἡμετέραν ἐθνότητα καὶ γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ διότι μηδόλως διὰ κληρικοῦ, ἢ ταγματικοῦ τινος ἰδίου φρονήματος ἐκδηλουμένη δὲν διαφωνεῖ μὲν πρὸς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἔθνους πρόοδον, σπέρματα δὲ πολυτίμου ἐλευθερίας περιλαμβάνουσα εἰς παντὸς βαθμοῦ κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν δύναται νὰ προσαρμοσθῇ. Ἐτι δὲ ἐμφυῆς τῷ ἐθνικῷ ἡμῶν χαρακτήρι παρίσταται ἡ φιλοπατρία, πρώην μὲν διὰ τῆς ἐλπίδος τῆς ἀναστάσεως τοῦ γένους παριστανομένη καὶ διὰ τῶν στεναγμῶν τοῦ πόθου ἐν τῷ μέσῳ τῆς τυραννίας, ἔπειτα δὲ καὶ νῦν διὰ τῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος θυσιῶν καὶ συνδρομῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐλαχίστου τέκνου αὐτῆς καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀπωτάτω αὐτῆς θνήσκοντος. Διότι ἡ φιλαυτία καὶ ἡ μικροπάθεια κατέλαβον κυρίως τοὺς ἐν τῇ χαμαιζήλῳ πάλῃ τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς ἐμπορευομένους τὰ ναυάγια τῆς πατρίδος. Οὐχ ἥτιον διακριτικὴ τοῦ Ἑλλήνος ἐμφαίνεται καὶ ἡ φιλομάθεια ἡ ἀπὸ τοῦ προγονικοῦ κλήρου τρεφόμενη, λίαν δὲ οὐσα ἐπιτηδεῖα εἰς τὸ νὰ ἀφομοιώσῃ τὰς ἐκ τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης εἰσαγομένας γνώσεις, αἷς οὐ μόνον οἱ λόγιοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἱερεῖς αὐτοὶ τοῦ ἔθνους προθύμως καὶ δαψιλῶς εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν διωχέτευον. Τέλος τὰ αἰσθήματα τοῦ οἰκιακοῦ ἡμῶν βίου τόσῳ μᾶλλον θερμότερα, οἱ δεσμοὶ αὐτοῦ τόσῳ μᾶλλον συνεκτικώτεροι ἦσαν, ὅσῳ ὁ πατήρ ἐκτὸς τοῦ οἴκου τὸν φόβον καὶ τὴν τυραννίαν μόνον εὐρίσκων, ἐν τῇ ἐστία αὐτοῦ ἐζήτει τὴν παρχυθίαν καὶ τὴν ἐπίγειον αὐτοῦ εὐδαιμονίαν. Ὅθεν αἱ πολλάκις συνήθειαι παρ' ἡμῖν θυσίαι ὑπὲρ γονέων τέκνων, ἀδελφῶν, ἢ συγγενῶν, ἀλλαχοῦ, οὐδὲ τῶν μᾶλλον εὐνομουμένων ἐθνῶν ἐξαιρουμένων, προκαλοῦσι πάνδημα βραβεῖα ἀρετῆς.

Παρελάβομεν λοιπὸν παρὰ τῶν πατέρων πολύτιμα παιδαγωγίας στοιχεῖα, ἅπερ προέκειτο δεόντως καλλιεργήσαντες νὰ ἐκτείνωμεν τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν μηδαμῶς τὴν οὐσίαν ἀλλοιοῦντες. Ὅθεν τὸ ζήτημα τῆς ἐκπαιδεύσεως ἦτο μάλιστα παρ' ἡμῖν θεμελιώδες καὶ ἐκ τῆς ὀρθῆς αὐτοῦ λύσεως ἐξηρτάτο κατὰ πολὺ τοῦ μέλλοντος ἡμῶν ἡ εὐημερία. Ἀλλὰ σήμερον, μετὰ τὴν μακρὰν καὶ πικρὰν ἐν τῷ παρελθόντι τῆς ἡμετέρας πλάνης πείραν, ἀφοῦ αἱ γλυκύτεραι ἡμῶν ἐλπίδες ἐματαιώθησαν, τὸ ζωτικὸν τοῦτο

ζήτημα τῆς ἐθνικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι πολλῶ ἔτι σπουδαιότερον καὶ τῆς συντόνου τοῦ ἔθνους προσοχῆς καὶ μελέτης ἀξιώτατον· διότι, οὐδαμῶς διστάζομεν ἐκ προσιμίων νὰ εἰπώμεν, ἐν τούτῳ κεῖται κυρίως ἡ εὐδαιμονία ἢ ἡ κακοδαιμονία τῆς πατρίδος.

Ὅθεν θαρρόντες ἐπιχειροῦμεν νὰ ἐκθέσωμεν ἐν συντόμῳ τὴν κατάστασιν εἰς ἣν εὐρίσκεται ὁ σπουδαιότατος κλάδος τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως μετὰ τὴν κατὰ τὸν ὀκτώβριον γενομένην ἐπανάστασιν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπανάστασις ἐφείλει ἐνταῦθα μάλιστα νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς ἐθνοσωτηρίου ἀρχὰς ὅσας ἐκήρυξεν, ἅς μοι ἐπιτραπῇ νὰ ὑποδείξω καὶ τὰς εἰς βελτίωσιν τῶν κακῶς κειμένων γνώμας, τὰς ἐκ τε τῆς πείρας καὶ τῆς ὑπηρεσίας ἀναδεικνυόμενας ὡς δοκίμους.

Α'. Περὶ τῆς καταστάσεως τῆς δημο-
τικῆς ἐκπαιδεύσεως.

1) Περὶ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν γένει.

Εἰ καὶ οἱ περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐκπαιδευτῶν νόμοι ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἰδίως τῶν ἐν Πρωσσίᾳ, ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ ἡ λαγκαστρικὴ, ἥτοι ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος, καθὼ θεωρηθεῖσα ὡς λίαν μηχανικὴ καὶ ὀλίγον κατὰλληλος εἰς μόρφωσιν τῆς καρδίας καὶ ἀνάπτυξιν τῆς πνευματικῆς αὐτοβουλίας, οὐδέποτε εἰσῆχθη, οὐχ ἥττον ὅμως ταύτην αἱ παρελθούσαι ἡμῶν κυβερνήσεις ἐσπούδασαν νὰ ἐφαρμόσωσι παρ' ἡμῖν. Ἀλλ' ἡ μέθοδος αὕτη δὲν ἦτο παρ' ἡμῖν ὅλως νέα οὐδὲ πρὸ τῆς βασιλείας· διότι δι' ὁμογενῶν, καὶ μάλιστα Γ. Κλεοβούλου τοῦ Φιλιπποπολίτου, ἀπὸ τοῦ 1821 ἤδη εἶχον συστηθῇ παρ' ἡμῖν ἀλληλοδιδασκτικὰ σχολεῖα· τούτου δὲ τοὺς πίνακας οἱ εἰδότες ἔτι καὶ σήμερον ἐπαινοῦσιν. Ὁ δὲ κυβερνήτης Καποδίστριας συντόμως ἐκ τῶν ἐνόντων, ἐν τῷ μέσῳ ἔτι τῆς κλαγγῆς αὐτῆς τῶν ὅπλων, ἐπέστησε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν διὰ τῆς συστάσεως καὶ προτύπου ἐν Αἰγίνῃ κατὰ τὸ 1829 καὶ οὐκ ὀλίγων σχολείων, ἔτι δὲ καὶ διὰ τῆς ἀνεγέρσεως οὐκ ὀλίγων καταλλήλων οἰκοδομῶν· ὥστε καὶ σήμερον ἔτι περίλυπος ὁ περιηγητῆς βλέπει πολλάκις τὰ ἐρείπια εὐρυχώρων σχολείων, ἅπερ, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἰδρυθέντα, ἐκ τῆς μετὰ ταῦτα ἀκηδίας πολλαχοῦ κατέρχθυσαν.

Ἀλλὰ ταχέως τὸ παρελθὸν ἐπερχόμενοι δὲν πρέπει ν' ἀμνημονήσωμεν τῶν Ἀγγλοαμερικανῶν, οἵτινες εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος συνέστησαν στοιχειώδη σχολεῖα καὶ δωρεὰν τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν ἐπεδαψίλευσαν καὶ μεθόδους εἰσάγοντες καὶ βιβλία ἀφειδῶς διανέμοντες, ἅπερ, ἂν δὲν διεκρίνοντο κατὰ τὸν ἑλληνισμὸν τῆς γλώσσης, ὀλίγα ὅμως δύνανται ἔτι καὶ νῦν νὰ παραβληθῶσι πρὸς ἐκείνα κατὰ τὰ λοιπά. Τόσῳ δὲ δικαιοτέρον πρέπει νὰ μνη-

μονεύσωμεν αὐτῶν, ὅσοι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι πολλάκις ἀντ' εὐγνωμοσύνης, ὑπέστησαν καὶ καταδρομὴν εἰ καὶ ὑπ' εὐχρίθμων τινῶν, οἵτινες οἱ μὲν ἰδίᾳ διώκοντες συμφέροντα, οἱ δὲ ἐξ ἀγνείας περιελάμβανον πάντας τοὺς ἀγγλοαμερικανοὺς εἰς τὸ αὐτὸ τῆς κατὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ καταδίκης ψήφισμα.

Περὶ τὸ 1834 μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς βασιλείας συνετάχθη, ἢ μᾶλλον μετεφράσθη, ὁ διέπων τὰ παυαρικά δημοτικά σχολεῖα νόμος· μετέσχε δὲ τῆς κατασκευῆς τοῦ νόμου τούτου, ἀλλὰ πρὸ πάντων τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ, κατ'εὐμοίρην ἀνὴρ φιλέλλην, ζηλωτὴς καὶ ἐμπειρὸς τῆς παιδαγωγικῆς, ὁ μακαρίτης Κόρκ. Ὅθεν ὁ νόμος ἐκεῖνος, καὶ τοι ἐν πολλοῖς ἀφώτιστος ὢν ἐκ τῆς παρ' ἡμῖν πείρας καὶ ἀνεφάρμοστα τινὰ διατάττων, οἷον τὰ τῶν ἐξεταστικῶν ἐπιτροπῶν καὶ ἐφορειῶν, αἵτινες καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Παυαρίᾳ διὰ τὸ δυσεκτέλεστον κατηργήθησαν ἐσχάτως, καὶ πολλαχῶς δυνάμενος νὰ τελειοποιηθῇ, περιέχει οὐχ ἥττον πλεῖστα τὰ καλὰ, καὶ ἂν ἐφηρμόζετο τοῦλάχιστον εἰλικρινῶς, ἡδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ πολὺ βελτίους τοὺς καρπούς. Τότε συνεστήθη καὶ τὸ διδασκαλεῖον, ὁ δὲ ἰδρυτὴς αὐτοῦ Κόρκ, διὰ ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐκτοσε παρ' ἡμῖν εἰσαχθεῖσαν ματαιόσπουδον πολυγραφίαν καὶ βραδύτητα τῆς ὑπηρεσίας, συνετίλεσε νὰ νομοθετηθῇ, προσκαίρως βέβαια, αὐτὸς καὶ διευθυντὴς τοῦ διδασκαλείου καὶ εἰσηγητὴς παρὰ τῷ ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ὑπουργεῖῳ καὶ γενικὸς ἐπιθεωρητὴς τῶν δημοτικῶν σχολείων. Καὶ τότε μὲν, ἐνόητος ἀπαιτούμενης κατὰ τὴν γένεσιν καὶ διαμόρφωσιν τῶν σχολείων, ἄλλως τε ἔτι ὀλίγων ὄντων αὐτῶν, καὶ τέλος τοιούτου ἀνδρὸς προεσταμένου, τ' ἀτοπήματα τῆς ἀθεμίτου ταύτης συζυγίας, καθ' ἣν ὁ αὐτὸς ὑπάλληλος εἶναι ἐλέγχων καὶ ἐλεγχόμενος καὶ εἰς μυρίου· ἕνεκα τούτου ἐμπίπτει πειρασμοῦς, δὲν ἀνεφάνησαν ἀμέσως. Βραδύτερον ὅμως καὶ ἡ τερατώδης αὕτη σύζευξις ἐπίσης τὸ καθ' ἑαυτὴν συνετέλεσεν εἰς τὴν παρακμὴν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Τὸ διδασκαλεῖον, ὑπερ ἕως πλησιέστερον ἦτον εἰς τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ, τόσω δοκιμώτερον παρίσταται, ἐφ' ἱκανὰ ἔτη παρήγαγε δημοδιδασκάλους βέλτιον ἢ νῦν ὡς πρὸς τὰ προσόντα κατηρτισμένους. Ὅθεν διὰ τὴν γνωστὴν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ φιλομάθειαν, τὰ σχολεῖα ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἢ δὲ ἄλλη λοδιδασκτικὴ μέθοδος, ἢ πολλαχοῦ καὶ αὐτῶν τῶν πεφωτισμένων ἐθνῶν ἀπαντήσασα ἀντιστάσεις, μάλιστα ἐκ τοῦ συστήματος τῆς κληρικῆς ἐκπαιδεύσεως, παρ' ἡμῖν εἰσῆχθη ἀπόνως, πανταχοῦ μετὰ προθυμίας αὐτὴν ὑποδεχομένου τοῦ λαοῦ καὶ ἀνευφημοῦντος τοῦ κλήρου.

Ἀλλὰ κατ' ὀλίγον καὶ τὸ διδασκαλεῖον, ἀφοῦ μάλιστα ὁ ἐν τῇ §. 61 τοῦ περὶ δημοδιδασκαλίας

νόμου ἀναφερόμενος ὀργανισμὸς οὐδέποτε ἐγένετο, καὶ τὰ δημοτικά παρ' ἡμῖν σχολεῖα παρήκμασαν καὶ παρελύθησαν. Διότι ἡ μὲν κεντρικὴ κυβέρνησις, τὰ πάντα πρὸς ἑαυτὴν συγκεντροῦσα, οὔτε τὴν γνῶσιν εἶχεν, οὔτε τὴν δύναμιν, πολλάκις δὲ οὔτε τὴν θέλησιν ν' ἀναπτύξῃ τὴν στοιχειώδη τοῦ λαοῦ ἐκπαίδευσιν· ἡ δὲ τοπικὴ ζωὴ ἐκλιποῦσα κατέστησε τοὺς δήμους ἀδιαφόρους πρὸς τὰ ἑαυτῶν συμφέροντα, ἅπερ ἡ κυβέρνησις κατὰ βούλησιν διεύθυνεν. Ὅθεν καὶ εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν ὡς καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα παρ' ἡμῖν ἐπῆλθε σῆψις πρὸ τῆς ὀριμάνσεως.

Ἐνταῦθα ἐπεθύμουν νὰ ἐκθέσω εἰλικρινῶς καὶ λεπτομερέστερον τὴν στατιστικὴν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως· διότι ἡ στατιστικὴ εἶναι τὸ πιστὸν κάτοπτρον τῆς ἠθικῆς τῶν κοινωνιῶν καταστάσεως, ἐξ οὗ καὶ καταφαίνεται ὁ σκοπὸς πρὸς ὃν βαίνουνσιν ἡ τε κυβέρνησις καὶ τὸ ἔθνος καὶ φωτίζεται ἡ ἐθνικὴ συνείδησις. Ἡ ἀνάγκη πρὸς τούτοις τῆς στατιστικῆς πηγάζει ἐκ δικαιώματος ἱεροῦ τῶν λαῶν ζητούντων λόγον τῆς χρήσεως τῶν φόρων καὶ δικαιουμένων νὰ καταβάλλωσιν αὐτοὺς ἐν γνώσει. Ἀλλὰ δυστυχῶς οὐδὲν ἐν τῷ ὑπουργεῖῳ περὶ τούτου ἄξιον λόγου κατηρτίσθη ποτε· καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ἔγγραφα, δι' ὧν ἡδύνατό τις ἔστω καὶ ἀτελῆ τινὰ διδόμενα νὰ πορισθῇ, ἐν ἀποθήκῃ ἀχρήστων σκευῶν ἐρριμένα εἶναι καὶ πολλαχοῦ ἐξηφανισμένα. Ὅθεν ἐξεδόθησαν τρεῖς ἐγκύκλιοι δι' ὧν ἠλπίζετο ἡ συναγωγὴ σκοπιμωτέρας ὕλης καὶ κατεστάθη πρόχειρόν τι ἐπὶ τούτῳ γραφεῖον. Ἀλλὰ τὸ μὲν πολλαχόθεν αἰ ζήτηθεῖσαι πληροφορίαι δὲν ἐφθασαν, διὰ τε τὴν ἀνωμαλίαν τῶν πραγμάτων καὶ πρὸ πάντων διὰ τὰς συχνολάτεις καὶ πολλαχῶς ὀλεθρίους μεταθέσεις, τὸ δὲ καὶ διότι τὸ γραφεῖον ἐκεῖνο, διὰ τὴν παρ' ἡμῖν ἐπικρατήσασαν ἀλλεπάλληλον τῶν γραφείων ἀναστάτῳσιν, κατηργήθη, διὰ ταῦτα ἠναγκάσθημεν νὰ πορισθῶμεν τὰς ἐπομένας περιληπτικὰς, ἀλλ' ὅσον ἔνεστιν ἀκριβεῖς, πληροφορίας ἐξ αὐτῆς τῆς ὑπηρεσίας, ἐπανορθοῦντες τὰ ὁμολογουμένως ἐσφαλμένα αὐτῆς διδόμενα· ἐπειδὴ αἱ ἐπίσημοι πληροφορίες πόρῳ ἀπέχουσι τῆς ἀληθείας, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ γράφοντες αὐτὰς δημοδιδάσκαλοι συνιστῶσιν ἑαυτοὺς δι' ἀριθμῶν ἀνεξελέγκτων. Πέποιθα λοιπὸν, ὅτι σπουδαίον μὲλημα τῆς κυβερνήσεως πρέπει νὰ ᾖ τὸ τοιοῦτο ἢ ὀργάνωσις καὶ ἀκριβὴς διεξαγωγὴ τοῦ σπουδαίου τούτου τῆς ὑπηρεσίας κλάδου. Ὅθεν οἱ ἐπόμενοι ἀριθμοὶ ὡς ἔγγιστα μόνον παριστῶσι τὴν στατιστικὴν τῆς παρ' ἡμῖν δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ὁρμώμενος δὲ ἀπὸ τοῦ 1858, ὅτε ἐξεδόθη στατιστικὸς πῖναξ καὶ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐπιτάσσω τὸν ἐξῆς τῶν ἐπομένων τριῶν ἐτῶν πῖνακα τῶν δημοδιδασκάλων, καὶ τῶν σχολείων κατὰ τὸ 1861—2.

Πίναξ παρὰ τοῦ Διδασκαλείου ἐξετασθέντων πτυχιούχων.

		1859—60	1860—61	1861—62
ἐξήλθον	α'. βάρημοι	0)	0)	0)
"	β'. "	26	10	16
"	γ'. "	35	92	80
		41	102	96
ἀπερρίφθησαν		10	18	1
προεβιβάσθ. διετεῖς	α'. βαθμ.	0)	3)	5)
"	β'. "	0	8	2
ἐπεκυρώθησαν	β'. "	18	0	13
"	γ'. "	37	4	0
		55	15	20
ιδιοδίδακτοι	α'. βαθμ.	0)	0)	0)
"	β'. "	2	0	2
ἀπερρίφθησαν	γ'. "	6	0	13
		8	0	0
ἀπερρίφθησαν		8	0	0
		142	104	131
		135	117	131

Ἐξεδόθησαν πτυχία δημοδιδασκάλων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Διδασκαλείου μέχρι τοῦ 1859

1569

Ἐκτοτε δὲ μέχρι τοῦ 1862, ἀνδρῶν μὲν 362
γυναικῶν δὲ 65

Τὸ ὅλον πτυχία 2006

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὸ διδασκαλεῖον περιεῖχε 2 καθηγητάς, 4 διδασκάλους, 1 διδάσκαλον καὶ ἐπιτηρητὴν μαθητὰς δὲ ἐν μὲν τῇ Α'. 82 ἐν δὲ τῇ Β'. 14 τὸ ὅλον 96.—Τὸ δὲ Ἀρσάκειον περιεῖχε τροφίμους κτλ. 109, ἐξωτερικὰς δὲ περὶ τὰς 400. Τὸ ὅλον 509.

Πίναξ τῶν κατὰ τὸ 1861—2 ἐν Ἑλλάδι προκαταρκτικῶν σχολείων.

Ἐν τῷ νομῷ.	Δημόσια Σχολεῖα.			Δημοδιδάσκαλοι.			Ἰδιωτικὰ Σχολεῖα.		
	ἀρρ. ἐν.	θηλ. ἐ.	τὸ ὅλον.	ἀρρ. ἐν.	θηλ. ἐ.	τὸ ὅλον.	ἀρρ. ἐν.	θηλ. ἐ.	τὸ ὅλον.
Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας.	55	23	78	59	29	88	14	10	24
Εὐβοίας.	30	7	37	34	8	42	2	2	4
Φθιώτιδος καὶ Φωκίδος.	69	8	77	72	8	80	2	0	2
Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας	52	9	61	53	9	62	1	0	1
Ἀχαΐας καὶ Ἡλίδος.	59	8	67	62	9	71	7	1	8
Μεσσηνίας.	49	10	59	51	10	60	0	0	0
Λακωνίας.	67	5	72	68	5	73	0	0	0
Ἀρκαδίας.	62	9	71	68	9	77	2	0	2
Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας.	57	10	67	61	11	72	4	2	6
Κυκλάδων.	57	20	77	62	25	87	6	2	8
ἐν τῇ κατὰ τὸ 1858 ἐκθέσει ἐσημειοῦντο	554	109	863	590	123	713	38	17	55
			498	454	79	533			42
ὥστε τὰ σχολεῖα ηὔξησαν κατὰ			165	136	44	180			13

Ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα φοιτῶντων εἶναι, ὡς ἐκ τῶν ὑφισταμένων στατιστικῶν ἀριθμῶν, ἀδύνατον νὰ ἐξελεγχθῇ μετ' ἀληθείας. Διότι οἱ λεγόμενοι ἑλεγχοὶ ἐν πολλοῖς σχολείοις σχεδὸν δὲν τηροῦνται, ἐπομένως οἱ εἰς τὸ ὑπουργεῖον πεμπόμενοι εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑποθετικοί, πόρῳ ἀπέχοντες τῆς ἀληθείας, ἐπειδὴ γράφονται ὑπὸ δημοδιδασκάλων συνιστῶντων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ τούτου δι' ἐπιτροπῶν ἀγραμμάτων πολλάκις, πλειστάκις δ' ἐμπαθῶς καὶ ἐνιαχοῦ μόνον τηροῦνται μετὰ τινος ἀκριβείας. Ἄλλως τε πλήρης συλλογὴ οὐδ' αὐτῶν τῶν οὕτω συντεταγμένων ἐλέγχων ὑπάρχει, καθ' ἃ ἐλέχθη, ἐν τῷ ὑπουργείῳ διὰ τε τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα ἐπικρατοῦσαν ἀκηδίαν καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἐπελθοῦσαν ἀνωμαλίαν, μάλιστα δὲ τὴν ἐκ τῶν μεταθέσεων. Ἄν δέ τις ἀναλογισθῇ καὶ τὴν ἄτακτον φοίτησιν τῶν παιδῶν, ὅτε μὲν κατὰ μακρὰς περιόδους ὅλως ἀπόντων, ὅτε δὲ ἀτάκτως φοιτῶντων, ἢ ὅλως παυομένων τῆς φοιτήσεως, ἀγνοοῦντος τοῦ δημοδιδασκάλου, καὶ ἂν ἔτι ὑποτεθῇ ὅτι τηρεῖ ἀκριβῶς τὰ ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβαλλόμενα αὐτῷ βιβλία, ἂν πρέπει νὰ διαγράψῃ πολλοὺς μαθητὰς ὡς ἀπόντας, ἢ ὡς ἀποχωρήσαντας, θέλει εὐκόλως ἐννοήσῃ, ὅτι δὲν εἶναι μὲν λίαν δύσκολον νὰ καταρτίσῃ ὅπως δῆποτε πίνακας μαθητολογικῶν πλήρεις ἀριθμῶν, ἀλλ' εἶναι ὅλως δι' αὐτῶν ἀνέφικτον νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ζητούμενην ἀλήθειαν, ὡς συμβαίνει παρὰ τοῖς πεπολιτισμένοις ἔθνεσιν· ἐξ ἐναντίας μάλιστα διὰ τοῦ μέσου τούτου, ἂν δὲν σκοπῇ ν' ἀπατήσῃ ἄλλους, δύναται βεβαίως ν' ἀπατήσῃ ἑαυτόν.

Ἐν τῇ κατὰ τὸ 1858 γενομένῃ ἐκθέσει ἀναφέρεται τῶν ἐν τοῖς δημοσίοις σχολείοις φοιτῶντων ὁ ἀριθμὸς 42,353· ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐκτεθέντας λόγους μοὶ φαίνεται ὑπερβολικὸς ὡς ἐξαχθεὶς ἐξ ἐλέγχων, οἱ ἐπέμποντο τότε τακτικώτεροι μὲν, ἀλλ' οὐχὶ κατὰ πολὺ ἀληθέστεροι. Περιστέλλον λοιπὸν αὐτὸν ἀναλόγως καὶ λαμβάνων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν αὐξήσιν τῶν σχολείων κατὰ 165 καὶ τὴν τῶν μαθητῶν ἀναλόγως· παριζόμενος δὲ μέσον τινὰ ὄρον ἐξ ἱκανοῦ ἀριθμοῦ ἐλέγχων ἐκ διαφόρων χωρῶν καὶ ὑπὸ διαφόρου ποιότητος δημοδιδασκάλων πεμφέντων καὶ ὅσον ἔνεστιν ἀκριβέστερον ἐξελεγχθέντων, καὶ ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς ἐκ προθέσεως ἢ ἄλλως ἐσφαλμένων ὑπολογιζόμενος ἀναλόγως καὶ τὰ λοιπὰ, νομίζω, ὅτι ὁ ὅλος ἀριθμὸς τῶν εἰς τὰ δημόσια δημοτικά σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος φοιτῶντων ἀρρένων καὶ θηλέων εἶναι περὶ τὰ 47,400.

Τῶν δὲ ἰδιωτικῶν σχολείων, κατὰ τὴν μνησθεῖσαν ἐκθεσιν, ὁ ἀριθμὸς ὑπελογίσθη εἰς 32, τῶν δὲ διδασκάλων εἰς 42 καὶ τῶν μαθητῶν εἰς 2,880. Ἀλλὰ ἐνταῦθα, πλὴν τῶν σημειωθέντων ἀτοπημάτων καὶ τῆς παντελοῦς ἑλλειψεως τῆς ἐπιθεωρήσεως καὶ

ἐξελέγξεως, σημειωτέον, ὅτι τὰ πλεῖστα γίνονται καὶ ἀπογίνονται ὡς πομφόλυγες, ἐν ἀγνοίᾳ πολλὰκις τῆς κυβερνήσεως. Διὰ τοὺς προσεκτεθέντας λοιπὸν λόγους νομίζω καὶ τοῦτον τὸν ἀριθμὸν ὑπερβολικὸν, μάλιστα ὡς πρὸς τοὺς μαθητὰς. Λαμβάνων δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἀνάλογον αὐξήσιν τῶν μαθητῶν καὶ τὴν τῶν σχολείων κατὰ 43 καὶ τὴν αὐτὴν ἐφαρμόζων μέθοδον νομίζω, ὅτι ὅλος ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τὰ ἰδιωτικά σχολεῖα φοιτῶντων ἀρρένων καὶ θηλέων εἶναι περὶ τὰ 3,200.

Περὶ δὲ τῶν γραμματοδιδασκαλείων ἐν τῇ ἐκθέσει ἐκείνῃ ἐσημειώθη, ὅτι ἦσαν περὶ τὰ 300, κατὰ συμπερασμὸν βεβαίως, οἱ δ' ἐν αὐταῖς φοιτῶντες 40,000· ἀλλὰ νομίζω, ὅτι καὶ σήμερον ἔτι ὁ ἀριθμὸς οὗτος πρέπει νὰ ἐλαττωθῇ ἀντὶ ν' αὐξηθῇ. Ἐπειδὴ δὲ οὐδενὸς εἶδους σημείωσις καὶ ἐξελέγξις πλήρης ἐγένετό ποτε περὶ τούτου ἐν τῷ ὑπουργείῳ, ἢ εἰκασία αὕτη στηρίζεται μόνον εἰς προσωπικὴν πείραν, ἀλλὰ μερικὴν.

Τὸ ὅλον τῶν εἰς προκαταρκτικὰ σχολεῖα φοιτῶντων. 58,600.

Λαπάναι δὲ ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐγένοντο ἐκ τοῦ δημοσίου

	1858	1859	1860
ὑπὲρ τοῦ διδασκαλείου)		20,790.57	24,855.24
-τῶν σχολ. τῶν ἀρρ.)	115,802*)	100,702.53)	115,673.57
-ὁμ. τῶν κορασίων)		5,916.42)	

δρ. 127,409.52 137,528.02

Περὶ τοῦ διδασκαλείου ἰδίως.

Τὸ διδασκαλεῖον, ὡς ἤδη ὑπεδείχθη, κατ' ὀλίγον ἐμκράνθη ὡς φυτὸν ἀκαλλιέργητον· ὅθεν οὐδὲν τῶν ἐν αὐτῷ μαθημάτων ἔφθασε τοῦ σκοποῦ· αὐτὸ δ' ἀπέβη καταγώγιον τῶν τὴν ὑποτροφίαν ὡς χαμαιζήλον ἄθλον ἐφημέρου ἐννοίας λαμβανόντων νέων, ἢ τῶν δι' ἀπάτης βουλομένων ν' ἀποφύγῃσι τὴν ὑποχρέωσιν τῆς στρατολογίας, εἰ καὶ ἡ κυβερνήσις διὰ τοῦ ἀπὸ 3/15 Ἀπριλ. 1833 Β. Δ. εἶχεν ὑποσχεθῇ τὴν διὰ σχολικῶν μισθοδοτημάτων ἐμψύχωσιν ἐκείνων μόνον τῶν μαθητῶν οἵτινες ἤθελον ἀναπτύξει ἐξοχὸν τινα εὐφυΐαν. Οἱ βαθμοὶ πολλάκις ἐκαπηλεύθησαν, ἢ ἀπέβησαν ὀλέθριον εὐνοίας καὶ πολυειδοῦς καταχρήσεως ἀντάλλαγμα. Οὐ μόνον δὲ νέαι τινες μέθοδοι δὲν εἰσῆχθησαν καὶ ἡ ὑπάρχουσα οὐδύλως παρηκολούθησε τὴν ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ πρόοδον, ἀλλὰ καὶ αὕτη δεινῶς παρημελήθη· ὅθεν οἱ πλεῖστοι τῶν νῦν ἐξερχομένων διδασκάλων εἶναι ἱκανῶς ὑποδεέστεροι τῶν κατὰ τὴν πρώτην τῆς συστάσεως τοῦ διδασκαλείου δεκαετίαν δοκίμων. Τέλος δι' ἑλλειψιν προτύπου ἢ πρακτικῆς διδασκαλίας τοσοῦτον χω-

(*) Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὰ δημοτικά ταμεῖα τοῦ κράτους προσεδάπησαν ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως δρ. 324,829, ἥτοι τὸ ὅλον 440,631.

λαίνει, ὥστε σπανίως ἀπολύεται δημοδιδάσκαλος ἔχων ἀκριβῆ ἐννοιαν τῆς ὁργανώσεως καὶ συντηρήσεως σχολείου καὶ μεθόδου τινός· ὅθεν οὐ μόνον ὁμοίομορφος δὲν εἶναι ἡ μέθοδος, ἀλλὰ καὶ οὐδεμία ὑπάρχει εἰς τὰ πλεῖστα τῶν σχολείων. Διὰ ταῦτα καὶ αὐτὴ ἡ διάλυσις τοῦ καταστήματος τούτου καὶ προϋτάθη καὶ ἀδεξίως ἐγένετο· τοσοῦτον παρενοήθη ὁ σκοπὸς τοῦ ὄντως ἐθνωφελούς τούτου φυτωρίου τῆς τοῦ λαοῦ ἐκπαιδεύσεως! Ἀλλὰ, τὸ πάντων λυπηρότατον, παρημελήθη ἐπὶ τοσοῦτον τὸ ἦθος τῶν μελλοδιδασκάλων, ὥστε οἱ πλεῖστοι αὐτῶν οὐδόλως διακρίνονται ἐπὶ τῇ ἱκανότητι τοῦ νὰ διαπλάσωσιν αὐτοὶ τὰ ἦθη τῶν τέκνων τοῦ λαοῦ. Τοῦτο δὲ τοσοῦτω μᾶλλον κατεπεῖγον ἦτον, ὅσα οἱ δημοδιδάσκαλοι, λαμβανόμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς κατωτέρας τάξεως καὶ μάλιστα ἐκ χωρικῶν, εὐπλάστοι μὲν εἶναι, ἀλλὰ πρὸ πάντων χρήζουσιν ἀγωγῆς.

2) Περὶ τῶν δημοτικῶν Σχολείων.

Τὰ δὲ σχολεῖα ἐπολλαπλασιάσθησαν μὲν, ὡς ἐλέχθη, διὰ τὴν φιλομάθειαν τοῦ λαοῦ· ἀλλὰ περιήλθον εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν. Ἡ θέσις τοῦ δημοδιδασκάλου ἀπέβη ἐπίσης ἄθλον ἐφημέρου εὐνοίας· ἡ δὲ ταπείνωσις τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτοῦ καὶ ἡ εὐκολία τῆς ἐπιτυχίας τοῦ πτυχίου ἐπὶ τοσοῦτον ηὔξησαν τὸν ἀριθμὸν τῶν δημοδιδασκάλων, ὥστε πολλοὶ ὑπεράριθμοι ἐφεδρεύοντες ἐπιπροσθοῦσι τὰς εἰσόδους τῶν ὑπουργείων, ἐξ οὗ πηγάζει λίαν κακὸς ἦλος ἐξίς καὶ σπουδαρχία. Πρὸς τούτοις οἱ δημοδιδάσκαλοι ἀπέβησαν ὄργανα τοπικῶν κομματικῶν ἀγώνων, τοῦ ἱεροῦ αὐτῶν χαρακτῆρος δεινῶς ἐκπεσόντος· ὅθεν ἀφοῦ ἡ κυβέρνησις, εἰς ἑαυτὴν πᾶσαν συγκεντροῦσα ἐξουσίαν, ἀφείλεν ἀπὸ τῶν νομαρχῶν τὸν διορισμὸν καὶ αὐτῶν τῶν δευτεροβάθμιων καὶ πρωτοβάθμιων δημοδιδασκάλων (περὶ δημοδιδασκαλίας νόμου §. 16) καὶ ἀπεμάκρυνε πᾶσαν συμμετοχὴν τῆς δημοτικῆς καὶ τοπικῆς ἀρχῆς, ἐπόμεναι ἦσαν αἱ φατριαστικαὶ καὶ ἐλέηριαι μεταθέσεις.

Τοιοῦτου γενομένου τοῦ παρελθόντος, πλεῖστοι, ὡς εἰκόσ, τῶν δημοδιδασκάλων ἦσαν ὅπου οὔτε ἤθελον, οὔτε ἔπρεπε νὰ ἦναι· ὅθεν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου πολλὰ τῶν μεταθέσεων ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσι καὶ ὡς ἔργον ἀνάγκης. Παρατηρήθη δὲ, ὅτι αὗται ἐγένοντο ὅπου μάλιστα ὁ λαὸς ἐπικρατήσας ἀνέδειξε ταραχῶδῶς πὺς τὴν διάθεσιν τοῦ ν' ἀναλάβῃ αὐτὸς τῶν τοπικῶν αὐτοῦ συμφερόντων τὴν οἰκονομίαν· ταχέως δὲ ἡ διάθεσις αὕτη μετετράπη εἰς φατριαστικὴν πάλιν. Ἀλλ' αἱ μετὰ ταῦτα ἀδιαλείπτως καὶ ἀθρόαι γενόμεναι μεταθέσεις, ὅλως ἀδικαιολόγητοι οὔσαι καὶ χαμαιζήλου μικροπαθείας ἔργον, συνετέλεσαν εἰς τὴν ἄκραν τῶν σχολείων παραλυσίαν. Διότι ἀπὸ α'. ὁκτωβρ. 1862 μέ-

χρι 17 Αὐγούστου 1863 ἔγειναν διορισμοὶ 219, παύσεις 172, μεταθέσεις 487, ἥτοι τὸ ὅλον μετεκινήθησαν 878 δημοδιδάσκαλοι, ἐνῶ οἱ πάντες εἶναι περὶ τοὺς 750. Ὅθεν πολλοὶ ἐξάκις καὶ ἐπτάκις ἐντὸς τοῦ ἐνιαυτοῦ μετεκινήθησαν ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου, οὐδόλως γινώσκοντος, οὐδὲ λαμβάνοντος πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ συμφέροντα τῶν οὕτως ἀδικουμένων σχολείων, ἀλλὰ σκοποῦντος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς εὐχαρίστησιν ἐπαρχιώτου τινὸς ψηφηφόρου. Τὰ πλεῖστα πρὸς τούτοις τῶν σχολείων εἶναι ἐν καλύψαις μετὰ στέγης διαχαινούσης καὶ θυρωμάτων σχεδὸν ἀφράκτων, στερούμενα τῶν ἀναγκαίων σκευῶν καὶ πινάκων, ἂν καὶ ἡ κυβέρνησις διὰ τοῦ ἀπὸ 3/15 Ἀπριλ. 1833 Β. Δ. εἶχεν ὑποσχεθῇ εἰς τὸν λαὸν τὴν ἀνέγερσιν τῶν ἀπαιτουμένων καταστημάτων (§. 2. γ' καὶ δ'). Τὰ δὲ βιβλία πολλάκις διὰ μονοπωλικά συμφέροντα ἐπιβαλλόμενα, ἀπόδονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πρὸς τε τὸν σκοπὸν καὶ πρὸς ἄλληλα, ἂν δὲν συντελοῦσιν ὅσον ἔδει εἰς τὴν διδασκαλίαν, δὲν ἀπέβησαν ὅμως ἀνωφελῆ εἰς ἀμέσους καὶ ἐμμέσους πωλητάς. Ἐνῶ ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ τὸ ὅλον τῶν εἰς τὸν μαθητὴν, καθ' ὅλην τὴν τριετὴν περίοδον τῆς μαθητείας αὐτοῦ, βιβλίων τιμᾶται φρ. 2. 40 (ἡ συλλογὴ τοῦ Ραπέπου π. χ.) ἐν δὲ τῇ Πρωσίᾳ περὶ τὰς δρ. 3. 45, ἐν τῇ Ἑλλάδι οἱ πλεῖστοι τῶν μαθητῶν καταδαπνῶσιν ὑπὲρ τὰς 12 δραχμάς. Διὰ δὲ τὴν ἀμέλειαν τῆς μεθόδου λείψανα μόνον τινὰ ἐπικρατοῦσιν ἔτι τῆς λαγκασρικῆς κατὰ τὰς ἀπηρχαιωμένας τροποποιήσεις τοῦ Σαραζίνου, καὶ τοι ὁ συντάξας τὸν ὁδηγόν, ἐφρόντισε νὰ καταρτίσῃ μικτὴν τινὰ μέθοδον, εἰ καὶ πόρρω ἀπέχουσαν τῆς νῦν ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἐπικρατούσης ἀπλότητος. Ἀλλὰ σημειωτέον, ὅτι ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος εἶναι κυρίως μέθοδος οἰκονομίας καὶ φιλανθρωπίας, ὅταν δηλαδὴ πολυἀριθμον σχολεῖον δὲν εὐπορῇ νὰ διατηρῇ πλείονας διδασκάλους· ἀλλ' ὅταν, ὡς παρ' ἡμῖν, εἰς τὰ πλεῖστα σχολεῖα δὲν φοιτῶσιν ὑπὲρ τοῦ 40 μαθητῆς, ἡ ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου ταύτης ἀποβαίνει ἐξ ἐναντίας ἀπάνθρωπος. Ἦστε ἂν ἀναλογισθῶμεν καὶ τὴν παντελῆ ἑλλειψίν ἐπιτηρήσεως καὶ ἐπιθεωρήσεως, ἐξ ἧς κυρίως πηγάζει ἐν τοῖς διδασκῆσιν ἡ ἁμιλλα, τὸ ὁμοίομορφον τῆς διδασκαλίας καὶ ἡ σταθερότης τοῦ ὁργανισμοῦ, θέλομεν ἐννοῆσαι βέλτιον τὰ ἀληθῆ τῆς παρούσης καταστάσεως αἰτίαι. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τὸ πάντων λυπηρότατον εἶναι ἡ παντελής ἑλλειψίς μαθητικῶν ἡθῶν· διότι οὔτε ἠθοποιός τις ἀσκήσις εἰσῆχθη ποτὲ, οὔτε τὰ παιδαγωγικά ἔσματα, οὔτε ἡ γυμναστικὴ καὶ τὰ δι' αὐτῆς παιδαγωγικά παίγνια, οὔτε ἡ γεωργικὴ καὶ αἱ κηπουρικαὶ ἐργασίαι, εἰ καὶ ταῦτα περιεχόμενα ἐν τῷ νόμῳ (§ 2, 24, 25) ἠδύναντο οὐχὶ δυσκόλως νὰ πραγματοποιηθῶσι.

3) *Περὶ τῶν λοιπῶν σχολείων.*

Μεταξὺ τῶν ἀμεληθεισῶν ἀναγκῶν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, εὐκόλως παρατηρεῖται ἡ ἔλλειψις τῶν ἐφηβικῶν σχολείων (*Ecoles des adultes*) ἀναγκαίων ὄντων μάλιστα παρ' ἡμῖν, ἐνθα διὰ τὰς περιπετείας τὰς τε κοινωνικὰς καὶ τὰς πολιτικὰς πολλοὶ ἐγκαίρως δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διδαχθῶσι γράμματα. Ταῦτα δὲ τὰ σχολεῖα δύνανται νὰ συσταθῶσι διὰ τῶν αὐτῶν δημοδιδασκάλων, διότι αἱ παρὰδόσεις πρέπει νὰ ᾖναι ἐσπεριναί. Οὐχ ἦττον δὲ οὐσιώδης εἶναι ἐν τε τῷ νόμῳ καὶ ἐν τῇ πράξει ἡ ἔλλειψις τῶν βρεφοτροφείων (*crèches*), ἀναγκαίων μάλιστα ὄντων διὰ τὰς ἐργατικὰς τάξεις τῶν τε πόλεων καὶ τῶν ἀγρῶν, ἢ τῶν νηπιαγωγείων (*salles d'asyle*), ὧν ἡ σύστασις εἶναι εὐκολωτάτη, διότι συντηροῦνται διὰ μιᾶς μόνης προϋσταμένης. Ταύτης δὲ ἡ διδασκαλία ἐν τῷ ἀρίστῳ ἐν Παρισίοις διδασκαλεῖῳ τῶν νηπιαγωγείων (*école pratique des salles d'asyle*) τῷ ἀπὸ τῆς Κ. Πάπας Καρπεντιέ διευθυνομένῳ, διαρκεῖ μόνον ἕξ μῆνας· ἐτι δὲ τῶν σωφρονιστικῶν σχολῶν (*Ecoles des jeunes détenus*) καὶ μάλιστα πάντων τῶν τεχνοδιδασκτικῶν σχολῶν, αἱ μάλιστα εἶχεν ὑποσχεθῆ ἡ Κυβέρνησις διὰ τοῦ ἀπὸ 3/15 Ἀπριλ. 1833 Β. Α. §. 2. ζ').

4) *Περὶ τῶν ἰδιωτικῶν προκαταρκτικῶν σχολείων.*

Τοιούτων ὄντων τῶν δημοσίων σχολείων, εὐληπτὸν εἶναι, ὅτι τὰ ἰδιωτικὰ παρηκολούθησαν τὴν τύχην ἐκείνων· ὅθεν τὰ λεγόμενα γραμματοδιδασκαλεῖα, ἅπερ ἐμφαίνουσι τὸ ἀνεπαρκές τῶν δημοδιδασκάλων, ἐν τῷ μέσῳ καὶ αὐτῆς τῆς ὑπερβολικῆς αὐτῶν αὐξήσεως, ἀντὶ νὰ ἐλαττωθῶσιν ἐξηκολούθησαν αὐξάνοντα. Τὰ δὲ λοιπὰ ἰδιωτικὰ σχολεῖα κατηρτίσθησαν ἀναλόγως τῆς ἱκανότητος καὶ εὐσυνειδησίας τῶν διεπόντων αὐτά, καὶ οὐχὶ ὡς ἀπῆται ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου καὶ ἡ παρ' αὐτοῦ προβλεπομένη, ἀλλ' οὐδέποτε γενομένη ἐπιτήρησις αὐτῶν. Ὅθεν τὰ προσόντα τῶν διευθυνόντων καὶ αἱ παρ' αὐτῶν ἀπαιτούμεναι ἐγγυήσεις παρημελήθησαν. Διὸ δὲν εἶναι σπάνιον ἰδιωτικὴ τις σχολὴ νὰ ἔχῃ μὲν ἀξιώσεις γυμνασίου, ὃ δὲ διευθύνων καὶ διδάσκων τὰς ἐν αὐτῷ τάξεις νὰ ᾖναι τυχὸν δημοδιδάσκαλος δευτεροβάθμιος, ἢ καὶ τριτοβάθμιος, οὐχὶ τῶν δοκιμωτάτων. Πρὸς τούτοις ἐπίσης σπάνιον δὲν εἶναι νὰ συμπυκνῶνται τὰ ἰδιωτικὰ σχολεῖα παρὰ τὸν νόμον ἐν τισι συνοικίαις· αἱ δὲ διδάσκαλοι νὰ διαπληκτίζωνται ἀγενῶς ἐπὶ μαθητοθηρίᾳ.

Πρὸς τοιαύτην λοιπὸν κατάστασιν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως, δεινὸν ἀποτέλεσμα πλημμελοῦς κυβερνητικοῦ συστήματος, ἀποβλέπων τις δὲν πρέπει ν' ἀπελπίσῃ· διότι πολλὴ ἐπιδεκτικότης πρὸς τὰ καλὰ ἀπαντᾷται εἰς τὸ ἔθνος καὶ νόμος σκόπιμος, καλῶς πρὸ πάντων ἐφαρμοζόμενος, δύναται ταχεῖαν

νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἐπ' ἀγαθῷ μεταβολήν. Ὁ περὶ δημοδιδασκαλίας νόμος ὑπεβλήθη μὲν εἰς ἐπιτροπὴν, ἣτις ὅμως καθ' ἑσὸν γινώσκουμεν, ἐνεκα τῶν ἀλλεπαλλήλων μεταβολῶν τοῦ προσωπικοῦ, οὐδὲ συνεδρίασε περὶ τούτου καὶ διελύθη ἄπρακτος· ὅθεν θαρρουντὼς ὑποβάλλομεν εἰς τὴν ὥριμον σκέψιν τοῦ κοινοῦ γνώμας τινὰς περὶ τῶν ἐπενεκτέων βελτιώσεων.

Β'. *Περὶ τῆς βελτιώσεως τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως.*1) *Περὶ γενικῶν βελτιώσεων.*

Τὸ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως τμήμα τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως πρέπει ὅσον τάχιον ν' ἀπαλλαχθῇ τῆς ὅλως ἀνοικείου προσωπικῆς διευθύνσεως τοῦ διδασκαλείου, ἣτις ἐλλόγως καὶ παιδαγωγικῶς ἀποβαίνει ἀδύνατος καὶ ὅθεν πηγάζουσι πολυεπεὶς καταχρήσεις· διότι ὁ διευθυντὴς οὕτως εἶναι ἐλέγχων καὶ ἐλεγχόμενος, ἀοράτως δὲ δὲν δύναται νὰ κυβερνᾷ τὸ κατὰστημα.

Ἢ δ' ἐπανόρθωσις τοῦ κκκοῦ οὔτε δύσκολος εἶναι, οὔτε δαπανηρά· διότι ἀναδιοργανιζομένου ὡς δεόν τοῦ διδασκαλείου, δύναται νὰ διορισθῇ ὁ ἐν αὐτῷ καθηγητὴς τῶν ἐλληνικῶν μαθημάτων καὶ τῶν μεθόδων καὶ διευθυντὴς, ἐπὶ ἀναλόγῳ καὶ οὐχὶ μεγάλῳ ἐπιμισθίῳ.

Πρὸς τούτοις νομίζω, ὅτι ἡ ὅλως ἀκατόρθωτος καὶ ἀνεξέλεγκτος ἐπιθεώρησις τῶν δημοτικῶν σχολείων διὰ τοῦ νῦν λεγομένου διευθυντοῦ, ἣτις συνίσταται σήμερον εἰς ἐπισώρευσιν 2400 περίπου ἐλέγχων καὶ ἐκθέσεων, αἵτινες, οὐδέποτε ἀναγινωσκόμεναι, ἐπιπροσθοῦσι τὰς ἀποθήκας τοῦ ὑπουργείου, πρέπει ν' ἀποτελέσῃ ἰδίαν ἀρχὴν ἀνατεθησομένην εἰς ἄνδρας δεδοκιμασμένης ἱκανότητος καὶ ἐμπειρίας τοῦτο κύριον ἔργον ἔχοντας. Τοιοῦτοι δὲ ἀρκοῦσι τρεῖς ὀφείλοντες νὰ ἐπισκέπτονται ἅπαξ τοῦλάχιστον τοῦ ἐνιαυτοῦ τὰ σχολεῖα καὶ ἔχοντες ἀρκοῦσαν ἐξουσίαν, ὅπως ἀναφερόμενοι ἐπιφέρωσι τὰς ἀπαιτούμενας βελτιώσεις. Διότι ἡ διὰ τῶν λεγομένων νομαρχιακῶν δημοδιδασκάλων ἐπιθεώρησις οὔτε ὅλως κατ' ὀρθωτὴ εἶναι καὶ πολλὰ παριστᾷ τὰ παρκτράγωδα, ἐπειδὴ πολλάκις ἡ μεταξὺ νομαρχιακοῦ καὶ ἐπαρχιακοῦ δημοδιδασκάλου διχρορὰ εἶναι ἀσήμαντος, ἐνίοτε δὲ καὶ δὲν εἶναι ὑπὲρ τοῦ πρώτου· αἱ δὲ συμπάθειαι καὶ ἀντιπάθειαι εἶναι πολὺ κοιναὶ μεταξὺ αὐτῶν. Οὐχ ἦττον ὅμως νομίζω, ὅτι οἱ δημοδιδάσκαλοι δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τινὰς περιστάσεις ὡς ὄργανα τῶν ἐπιθεωρητῶν. Τοῦτο δὲ τὸ σύστημα τῆς ἐπιθεωρήσεως τοσοῦτο μᾶλλον μοι φαίνεται κατεπείγον, ὅσῳ σχολεῖα μὲν ἄνευ ἐπιθεωρήσεως οὐδαμοῦ τοῦ κόσμου ὑφίστανται, αἱ δὲ παρ' ἡμῖν ἐφορευ-

τικά καὶ ἐξεταστικά λεγόμενα ἐπιτροπὰ κατὰ τὸ παρὸν εἶναι μυθώδεις· ἂν δὲ που ἐμφανίζονται, εἶναι ἐπὶ ἐλάχιστῃ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, διότι χρησιμεύουσι κυρίως ὡς ὄργανα κομματικῶν παθῶν, ἅπερ εἰσάγουσι καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ταπεινὰ καταγώγια τῶν χωρικῶν σχολείων.

Ἡ περιστολὴ τῆς βιβλιοκαπηλείας τῆς δεινῆς ταύτης μάστιγος τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως δὲν εἶναι δύσκολος, ἂν συνταχθῶσι δι' ἐπιτροπῆς, ἡ ἐπὶ διαγωνισμῷ τὰ διδακτικά βιβλία τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ ἐκδοθῶσι στερεοτύπως ἐν τῷ Ἐθνικῷ τυπογραφείῳ, ὅπερ δὲν θέλει ἐπασχοληθῇ ἐπὶ πολὺ, διότι τὸ ὅλον τῶν βιβλίων τούτων δὲν θέλει πληρώσει πλείονα τῶν τεσσαράκοντα τυπογραφικῶν φύλλων ἐν 12 ὥ. Οὕτω μετὰ ἐν ἔτος ἕκαστον φύλλον θέλει εἶσθαι δυνατόν νὰ πωλῆται ἀντὶ 5 λεπτῶν μεθ' ἱκανοῦ κέρδους καὶ τὸ ὅλον τῶν βιβλίων, ἀξίων ὧντων, θέλει τιμᾶσθαι δρ. 2, 25 καὶ ἡ βιβλιοκαπηλεία καταστρέφεται διὰ παντὸς μὴ ἔχουσα συμφέρον εἰς τοιοῦτον διαγωνισμόν (α).

Οἱ ὁμολογουμένως ἀνίκανοι δημοδιδάσκαλοι, καὶ τοιοῦτοι εἶναι κατὰ δυστυχίαν πλείστοι, πρέπει ἀμέσως νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὴν κατὰ νόμον εξέτασιν, ὅπως ἀφαιρεθῶσι τὰ πτυχία τῶν ἐξελεγχθησομένων ὡς ἀχρήστων.

Ἀλλ' οὐκ ὀλίγον θέλει συντελέσει εἰς μὀρφωσιν δημοδιδασκάλων καὶ εἰς περιστολὴν τῶν ἀνικάνων ἡ διὰ νόμου ὑποχρέωσις ἑκάστου δημοδιδασκάλου πτυχιούχου τοῦ νὰ ὑποβληθῇ, εἰς διετὴ ἢ τοῦλάχιστον μονετὴ δοκιμασίαν (stage) διδάσκων, ἐπὶ ὠρισμένη ἀμοιβῇ βιοηθητικῶς ὑπὸ ἔμπειρον δημόσιον ἢ ἰδιωτικὸν δημοδιδάσκαλον, κατὰ τὸ διάστημα τῆς δοκιμασίης· ὥστε νὰ διορίζηται μόνον ἀφοῦ ἀποδειχθῇ, ὅτι εἶναι ἱκανῶς ἐστοιχειωμένος κατὰ τε τὴν διδακτικὴν, τὴν μεθοδικὴν καὶ τὴν παιδαγωγικὴν, καθ' ὅσον ἀφορῶσι τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν.

Ἀλλ' ἡ βελτίωσις τῆς τύχης τῶν δημοδιδασκάλων εἶναι μέσον ἀφευκτον εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ διωκο-

μένου σκοποῦ. Εἰ καὶ τὸ σύστημα τῆς ἄγαν συγκεντρώσεως ἐπεκράτησεν ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ κυβερνήσει, οὐχ ἥττον ὁ περὶ δημοτικῶν σχολείων νόμος (§ 16) σύμφωνος κατὰ τοῦτο τῷ ἐν Γαλλίᾳ προτεινομένῳ καὶ νῦν ἰσχύοντι ἐν μέρει, ἀνέθηκε τὴν ἐκλογὴν τῶν δευτεροβαθμίων καὶ τριτοβαθμίων τοῦλάχιστον δημοδιδασκάλων εἰς τὸν νομάρχην. Ἀλλ' ἡ διάταξις αὕτη πράγματι, ἄνευ νόμου, κατηργήθη· ὅθεν τὸ ὑπουργεῖον καταγίνεται διηνεκῶς εἰς τὰ ἀθλιώτατα τῶν προσωπικῶν ζητημάτων. Διορίζει αὐτὸ δημοδιδασκάλους καὶ εἰς τὰ ἀπώτατα καὶ εἰς τὰ ἐλάχιστα χωρία, ὧν οὔτε τὰ ἡθῆ, οὔτε τὰς ἀνάγκας γινώσκει. Οἱ δὲ λαοὶ ἀπομανθάνουσιν ἢ ἀπελπίζουσι νὰ φροντίζωσι περὶ τῶν ἰδίων συμφερόντων· καὶ ὁ διδάσκαλος, ἐξαρτώμενος ἀπὸ μόνου τοῦ ὑπουργείου, ἢ ἀπὸ ἰσχυρᾶς τινος ἀλλ' ἐφημέρου ἐπιβρότης, ἀδιαφορεῖ πολλάκις περὶ τῶν συμφερόντων τοῦ σχολείου καὶ τῶν κατοίκων, φροντίζει δὲ μόνον νὰ εὐαρεστή τινι τῶν παρὰ τῷ ὑπουργείῳ, ἢ τῷ ἐπαρχιώτῃ ἐκείνῳ προστάτῃ, πράττων πολλάκις ἔργα ἀεικέστατα. Πέποιθα λοιπὸν, ὅτι ἡ δημοτικὴ ἐξουσία πρέπει κατ' ὀλίγον καὶ διὰ φρονίμως ἐφαρμοζομένων καὶ βαθμηδὸν διατάξεων νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἤδη ξηρὰν, ἀλλὰ φυσικὴν αὐτῆς πηγὴν· καὶ ὅτι ἐπομένως εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὸν διορισμὸν τῶν δημοδιδασκάλων πρέπει νὰ μετέχωσι καὶ οἱ δήμοι· ὡς ἐπίσης πέπειθα, ὅτι καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἱερέως πρέπει ἐπίσης οὕτω νὰ παρασκευάζεται, ὥστε νὰ μετέχωσιν αὐτῆς καὶ οἱ δήμοι. Δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι τινὲς, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἄθλιον τῆς διαχειρήσεως τῶν δημοτικῶν πραγμάτων παρ' ἡμῖν, ἢ συνεισισμένον νὰ δυσπιστῶσιν ὑπὲρ τὸ δέον εἰς τὴν ἱκανότητα τῶν λαῶν, θέλουσι πτοηθῇ πρὸς τὴν καινοτομίαν ταύτην, θεωροῦντες λίαν ἀνεπαρκεῖς τὰς ὑπὸ τῆς δημοτικῆς ἀρχῆς παρεχομένας ἐγγυήσεις. Ἀλλ' εἰμὶ βέβαιος, ὅτι ὅπου οἱ περὶ τὸν δήμαρχον δυσμενῶς ἔχουσι πρὸς τὸν δημοδιδάσκαλον, οὗτος εἶναι δυστυχὴς καὶ τὰ χεῖστα ἀποπέμπεται· ἂν δὲ καὶ ἐπανέλθῃ διὰ τινος ἐφημέρους ἐπικρατησάσης ἐπιβρότης ἀντικειμένης τῷ δημάρχῳ, ἐπαπειλεῖται κατ' αὐτοῦ πάντως καὶ ἄλλη μετὰθεσις, ἐν ᾗ ἄλλως ἤθελεν εἶσθαι ἡσυχος, τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος δημάρχου. Δὲν ἀμφιβάλλω μὲν, ὅτι θέλουσιν ἀναφανῆ καὶ τινὰ ἀτοπήματα, εἴη εἰς πᾶσαν παρακολουθοῦσι μεταβολὴν, ἀλλὰ ταῦτα πάντως δὲν θέλουσιν εἶσθαι πλείονα τῶν νῦν γινομένων· δύνανται δὲ καὶ νὰ ἐλαττωθῶσιν διὰ συνετῆς νομοθεσίας καὶ διὰ τῆς συμπράξεως πρὸ πάντων τῶν ἐπιθεωρητῶν. Δύνανται π. χ. ἡ τύχη τοῦ δημοδιδασκάλου νὰ περιβληθῇ μὲ ἱκανὰς ἐγγυήσεις, τὰ σχολεῖα καὶ οἱ μισθοὶ νὰ ᾖσιν ἀκριβῶς προσδιωρισμένα, κατάργησις σχολείου νὰ μὴ γίνηται, ἄνευ ἐγκρίσεως τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς· οἱ μισθοὶ νὰ ᾖσιν ἀκριβῶς ἐξ η-

(α) Ἡ παρὰ τῆς ἀρχῆς ἐνοχος καὶ πλαγία προστασία τῆς βιβλιοκαπηλείας, ἐν ἀγνοίᾳ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τῶν ἐρχομένων καὶ παρερχομένων ὑπουργῶν, κατέστησεν αὐτὴν τόσον αὐθάδη καὶ ἀναιδῆ, ὥστε οὔτε φιλοτιμεῖται τοῦλάχιστον νὰ ἐπιμελῆται ὅπως οὖν τῶν ἐμπορευμάτων αὐτῆς. Ἐν Ἰωαννίνοις μὲν κατηργήθη τυπογραφεῖον, τὸ λεγόμενον τῆς Δωδώνης, καὶ ἐξεδόθησαν αὐτόθι ἀναγνωσματοῦριον καὶ γραμματικὴ πολὺ προτιμότερα τῶν παρ' ἡμῖν, καὶ ἄλλα ἔτι βιβλία διδακτικά, ἅπερ δὲν εἶδον, ἐπίσης ὁμοῦ καλὰ, ὡς λέγεται. Τὸ δὲ καλὸν τοῦτο ὀφείλεται πάντως κατὰ πολὺ εἰς τὴν ἐν Ἰωαννίνοις ἄχρι τοῦδε ἑλλειψίν κεντρικῆς ἀρχῆς σκεπώσεως, τὴν ἀνομίαν· διότι ἡ αὐτόθι εἶναι τοῦλάχιστον ἱελικρινῶς δάσκαρος. Ὅθεν ἐννοοῦσα, ὅτι τὸ καλὸν τοῦτο ἀφορᾷ τοὺς ἐλληνογλώσσους χριστιανοὺς, καὶ τουρκικὴ οὖσα, κατήργησεν ἀναφανδὸν τὸ τυπογραφεῖον.

σφαλισμένοι, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ διδασκτρά· ταῦτα δὲ ὡς καὶ τὸ ἐνοίκιον κατὰ τινὰ ἀναλογίαν νὰ λαμβάνωνται πρὸ ὀφθαλμῶν εἰς τὸν ὑπολογισμόν τῆς συντάξεως (*). Μετάθεσις καὶ παῦσις, οὔτε τῇ προτάσει τοῦ δημάρχου νὰ μὴ γίνηται ἐντὸς τοῦ σχολικοῦ ἔτους, ἄνευ δικαστικῆς ἀποφάσεως, ἡ ἀνικανότητος· ἕνα δὲ μῆνα πρὸ τῆς λήξεως τοῦ σχολικοῦ ἔτους νὰ δημοσιεύωνται αἱ κατὰ τὰς δικαιολογημένας αἰτήσεις τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν γενησόμεναι μεταθέσεις· διδασκαλοὶ νὰ μὴ λαμβάνωνται, εἰμὴ ἐξ ὠρισμένου τινὸς καταλόγου, ἐξ οὗ ἐξαλείφονται κατ' ἔτος, ὅλοι οἱ ὁμολογουμένως ἄχρηστοι, καὶ ὅςτις δημοσιεύεται κατὰ περιόδους μετὰ τῶν ἐπιγινομένων τροποποιήσεων κ.τ.λ. Καὶ ταῦτα μέχρις οὗ φθάσωμεν εἰς θέσιν, ὥστε νὰ καταστήσωμεν ἔτι παγιωτέραν τὴν τύχην τοῦ δημοδιδασκάλου, διότι κατὰ δυστυχίαν τὰ καλὰ δὲν δύνανται νὰ γίνωσι διὰ μιᾶς.

2) Περὶ τοῦ Διδασκαλείου ἰδίως.

Ἐπειδὴ οἱ εἰς τὸ δημοδιδασκαλικὸν ἔργον ἐπιδιδόμενοι εἶναι, ὡς εἰλέχθη, καὶ θέλουσιν εἰσθαι τέκνα χωρικῶν, οἱ εἰς μαθητείαν δημοδιδασκαλικὴν προσερχόμενοι εὐπλάστοι μὲν εἶναι ἕνεκα τούτου, ἀλλὰ δέονται ἀγωγῆς· ἂν δὲ καὶ ἄλλης τάξεως ἄνθρωποι ἤθελον προσέρχεσθαι ἔτι μείζων παρίσταται ἡ ἀνάγκη τῆς κατασκευῆς ἡθῶν καὶ ἔξεων διδασκαλικῶν. Ὅθεν προκύπτει ἡ ἀφρευκτος ἀνάγκη τοῦ νὰ ἀνασυστηθῇ τὸ διδασκαλεῖον καὶ νὰ ὁργανισθῇ εἰς σχολεῖον τροφίμων, ἥτοι ἐσωτερικῶν (Internal). Δὲν μὲ λανθάνει, ὅτι κατὰ τῶν τοιούτων πειθαρχικῶν σχολείων, ἅπερ δὲν εἶναι τοσοῦτον κοινὰ ἐν Γερμανίᾳ, ἐπιπολάζει παρά τισι τῶν παρ' ἡμῖν ἁδικός τις πρόληψις. Ἀλλὰ πρέπει νὰ διανοηθῶμεν πρὸ πάντων, ὅτι παρὰ τοῖς εὐνομουμένοις ἔθνεσι τὰ σχολεῖα εἶναι ὠργανισμένα συμφώνως πρὸς τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τὰ παρ' ἐκάστοις καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν οὗ τινος ζητεῖται ἡ ἐπίτευξις· ὅθεν τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ σχολεῖα εἶναι ὅλως διάφορα τῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ ταῦτα τῶν ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλ' οὐχ ἥττον ἐν ἐκάστη τῶν χωρῶν τούτων ὑπάρχουσιν ἄριστα σχολεῖα. Ἐν Γερμανίᾳ π. χ. τὰ τε γενικά ἥθη καὶ τὰ ἐκάστη ἐπιτηδεύματι ἰδιάζοντα εἶναι πρὸ πολλοῦ μεμορφωμένα· ὥστε πρὸς ἕκαστον εἶδος ἡ ζωσα γενεὰ εἶναι κάλλιστον καὶ πρόχειρον στάδιον, ἐν ᾧ ἀσκεῖται ἡ διδασκαλία αὐτῇ. Ὁ οἶκος λοιπὸν καὶ οἱ ὁμότεχνοι ἀρκοῦσι πολλάκις εἰς κατασκευὴν τῶν ζητουμένων ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῶν νέων, οἵτινες πρὸς τούτοις, καὶ διὰ τὸ κλίμα καὶ διὰ τὴν φυλὴν εἶναι ἥττον ἐπιρρεπεῖς εἰς νεωτερισμούς. Διὰ ταῦτα δύναται τις

εὐλόγως νὰ παρατηρήσῃ ἐν Γερμανίᾳ, ὅτι τὸ μέσον τοῦτο τῆς μορφώσεως εἶναι προτιμότερον ἐκείνου δι' οὗ τεχνητῶς οὕτως εἰπεῖν διαπλάττονται ἥθη ἐν καταστήματι, ἐν ᾧ ἐγκλεισμένοι συναγελάζονται πολλοὶ παῖδες, θυνάμενοι πολλάκις ν' ἀποβάλλωσιν εὐκόλως καὶ τι τῶν ἐν αὐτοῖς ἀγαθῶν. Ἀλλὰ παρ' ἡμῖν ἐξ ἐναντίας πανταχοῦ γίνονται λόγοι περὶ ἐλευθερίας καὶ δικαιωμάτων, οὐδαμοῦ δὲ περὶ τάξεως καὶ καθηκόντων· ἡ ἐπιρροή τῆς καταστάσεως τῆς πολιτείας ἐπιδρᾷ πολλαχοῦ καὶ εἰς τὸν διδασκαλὸν καὶ εἰς τὸν μαθητὴν· παρ' ἡμῖν οἱ παρ' ἀξίαν προβιβασμοὶ, ἡ ἔλλειψις ἐπιβλέψεως, ἡ ἀτέλεια τῆς παρὰ τῶν οἰκείων συνδρομῆς καὶ τὸ ἐν πολλοῖς ἀνεπαρκὲς καὶ ἄτακτον τῆς ἐν τῷ οἴκῳ σπουδῆς, μετὰ πολλῶν ἄλλων ἐλλείψεων, εἶναι ὁμολογούμενα καὶ κοινότατα ἀτοπήματα. Ἀλλὰ πάντων τούτων μέγιστον εἶναι βεβαίως ἡ ἐκτὸς τῆς σχολῆς κακὴ χρῆσις τοῦ χρόνου τῶν μαθητῶν· ἕνεκα ταύτης ὁ νέος δικτρίβει ἐν τόποις ἀνοικείοις, ἀσχολεῖται εἰς ἔργα ἀλλότρια τοῦ μαθητικοῦ βίου, ἀναγινώσκει τὰ περιλιμνάζοντα ἥδη ἡμᾶς μυθιστορήματα καὶ μετέχει τῆς ἀδολεσχίας περὶ τῶν τῆς ἀγορᾶς, τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας ἐφημέρων καὶ ἐμπαθῶν ζητημάτων. Διὸ προσέρχεται εἰς τὴν σχολὴν ἀπαράσκευος, τὸν νοῦν ἐξημμένος καὶ ἀπρόθυμος εἰς πειθαρχίαν καὶ ἀπὸ τῆς νηπιακῆς οὕτως εἰπεῖν ἡλικίας σπεύδων εἰς τὴν τοῦ ἀνδρός, στερούμενος δὲ τοῦ ἔκρος τῆς ἀνθρωπίνης ἡλικίας, καὶ τάχιστα μεταβαίνων εἰς τὴν φιλαυτίαν τοῦ γήρατος. Πέπεισμαι λοιπὸν, ὅτι οἱ μαθηταί, προφυλαττόμενοι ὅσον τὸ δυνατόν ἐκ τῶν ἔξωθεν κακῶν ἐπιρροῶν, διάγοντες βίον τακτικόν, σπουδαστικόν, ἐν τῷ μέσῳ διδασκάλων ζηλωτῶν τοῦ ἐπαγγέλματος, ἔχοντες, πλὴν τῆς διδασκαλίας, ὠρισμένας μελέτας, ἀνέσεις, σκοπίμους, διασκεδάσεις οἰκείας, καὶ ἀφορμὰς εἰς τὴν μετὰ τέρψεως διέγερσιν τοῦ πνεύματος, ἐν τῷ μέσῳ συλλογῶν τινῶν βιβλίων, εἰκότων, ἐργαλείων, κτλ. ἀφορώντων τὰ ἀντικείμενα τῆς ἑαυτῶν διδασκαλίας, ἔχοντες δηλαδὴ πάσας τὰς ὥρας, ὡς ἀνήκει αὐτοῖς, πλήρεις καὶ λαμβάνοντες ἐπομένως ἔξεις ὑγείας, ὀλιγαρκείας, εὐπρεπείας, καθαριότητος, οἱ μαθηταί, λέγω, οὗτοι εἶναι βέβαιον, ὅτι θέλουσιν εὐδοκιμήσει πολὺ μᾶλλον ἢ οἱ αὐτοκυβέρνητον καὶ ἀνεξέλεγκτον βίον διάγοντες.

Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ.

(Ἔπεται τὸ τέλος.)

(*) Ὑπολογιζομένου π. χ. τοῦ μισθοῦ τοῖς μὲν πρωτοβάθμιοις ἀντὶ δρ. 100 κατὰ μῆνα 160, τοῖς δὲ δευτεροβάθμιοις ἀντὶ 80, 130, καὶ τοῖς τριτοβάθμιοις ἀντὶ 60, 95.